

Олег ПЕТРЕЧКО

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ: СУЛЛА ТА ДРУГИЙ ТРІУМВІРАТ

У статті доведено, що зміст і форма проскрипцій доби Другого тріумвірату залишилися тими ж, що й за Сулли, проте в їх проведенні були певні відмінності. Сулла міг приймати рішення стосовно репресованих на власний розсуд. Тріумвіри змушені були узгоджувати проскрипційні списки, йти на компроміси, жертвувати близькими та власною репутацією. Встановлено, що значна частина римського суспільства позитивно оцінювала проскрипції Сулли. Натомість проскрипції Другого тріумвірату були розцінені у Римі негативно.

Ключові слова: Сулла, Другий тріумвірат, політичні репресії, проскрипції.

Постановка проблеми. Короткочасне правління Сулли суттєво вплинуло на суспільно-політичний розвиток Римської Республіки. Його диктатура стала важливою віхою на шляху Риму до одноосібної влади. Уперше Рим був захоплений власними легіонами, а політичні опоненти Сулли зазнали репресій у формі проскрипцій. Ця форма політичних переслідувань була знову використана менш як за півстоліття членами Другого тріумвірату. Без розуміння механізму функціонування політичних репресій неможливе адекватне осмислення еволюції політичної системи Риму у I ст. до н.е.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у сучасній історіографії немає єдиної позиції щодо диктатури Сулли, її значення для подальшого розвитку Римської держави. О. Єгоров уважає, що перемога оптиматів і сулланців спричинила економічну та політичну кризу Риму [1, 355]. Натомість А. Ківні

стверджує, що диктатура Сулли була інструментом реформ. “Як і попередні диктатори, Сулла був призначений покінчити з кризою і коли він це виконав, то склав свої повноваження” [15, 139].

Немає єдиної думки і щодо оцінки проскрипцій. Як наголошує М. Даулінг, “уже Саллюстій через проскрипції показав перетворення доброго полководця на розбещеного тирана. Пізніші автори на цьому прикладі ілюстрували небезпеку зосередження надміру влади у руках однієї людини, оскільки навіть найкращі та найбільш зразкові полководці Республіки можуть перетворитися на Суллу з його проскрипціями” [13, 306]. Сучасні дослідники висловлюють різні думки з цього приводу. Ф. Інар розглядає проскрипції як спробу провести контрольовану чистку, запобігши неконтрольованим репресіям і встановленню клімату терору [5, 258], [5, 299]. А. Єрьомін вважає, що ці проскрипції стали ефективним інструментом боротьби з політичними противниками, але не були санкціоновані сенатом, а базувалися на проконсульському едикті та диктаторському законі. Автор відкидає тезу про сулланський терор як засіб збагачення й заперечує його соціальну спрямованість. А. Єрьомін стверджує, що “проскрипції дозволили Суллі ефективно добитися поставленої цілі – “замирення” країни, щоб перейти до реформ” [4, 77]. А. Короленков й Є. Смиков говорять про екстремістський характер проскрипцій, що водночас із маршем на Рим і земельними конфіскаціями привели до загострення соціальних, політичних проблем [9, 219]. М. Даулінг вважає за можливе розглядати мотивацію проскрипцій Сулли – покарання ворогів – як частину базових чеснот і традиційної поведінки доброго римлянина [13, 340]. Д. Сумі наводить приклади того, як Сулла “проголошує себе рятівником, а не завойовником, тим, хто відновлює порядок, а не тим, хто його порушує” [21, 423].

Метою дослідження є аналіз політичних репресій Сулли та Другого тріумвірату, з’ясування ставлення римського суспільства до проведених ними проскрипцій.

Сулла був першим, хто запровадив інститут проскрипцій (*Primus ille... exemplum proscriptiois inveni*) (Vell. Pat. 2. 28. 3). Підставою для внесення до проскрипційного списку, за словами Аппіана, була допомога преторів, квесторів, військових трибунів та інших ворогам Сулли, надана тоді, коли консул Сципіон

порушив укладену з Суллою угоду (App. BC 1. 11. 95). Внесені до цих списків підлягали негайній страті. На тих, хто наважився б їм допомогти, чекала смертна кара. Натомість для того, хто вб'є засудженого, була передбачена грошова винагорода, навіть, якщо раб уб'є свого пана (App. BC 1. 12. 103; Plut. Sull. 31). Десяти тисячам рабів, що належали проскрибованим, були даровані громадянські права (App. BC 1. 11. 100).

Можна погодитися з А. Єрсьоміним, що соратники Сулли підтримували ідею політичного терору, але вважали необхідним надати йому чіткої форми [3, 127]. На початку така політика не викликала спротив у римському суспільстві. Мабуть, населення сподівалося на те, що політичний терор сприятиме стабілізації суспільно-політичного життя. Саллюстій вказує, що спершу репресії Сулли були схвально сприйняті суспільством, бо торкалися тих, хто звеличився на нещастях держави (*qui malo rei publicae creverant*). Однак згодом, щойно хтось зажадав чийогось будинку чи маєтку, посуду або одягу, як він уже прагнув, щоб власник опинився у проскрипційному списку (*nam uti quisque domum aut villam, postremo vas aut vestimentum aliquoius concupiverat, dabat operam, uti is in proscriptorum numero esset*). Страти припинилися лише тоді, як Сулла щедро винагородив своїх прихильників (*quam Sulla omnis suos divitiis explevit*) (Sal. Cat. 51. 32 – 34). Саме під час проскрипцій 82 р. до н.е. розбагатів Марк Емілій Лепід, батько майбутнього тріумвіра (Sal. Hist. Lep. 18). На нашу думку, А. Короленков слушно відзначає, що матеріальний фактор відіграв особливо важливу роль під час проведення проскрипцій. Розпродаж майна проскрибованих збагачував як нобілів, так і людей нижчого звання. Сулла, прагнучи помсти ворогам, не забував про нагороду друзям. Проскрипції призвели до помітних соціальних зрушень [8, 204 – 205]. Майер Рейнгольд указує на зв'язок між проскрипціями, занепадом старих сенаторських родів і піднесенням багатьох нових до рівня сенаторських [17, 278 – 279].

Термін “*proscriptio*”, який зазвичай вживався для оголошення про продаж майна боржників, породжував негативні асоціації стосовно внесених у списки. Імовірно, укладання проскрипційного списку, який Орозій називає “ганебним” (*infamis*) (Oros. 5. 21. 3), не було заздалегідь продуманою акцією. Мабуть, ініціатива виходила

від найближчого оточення Сулли. Плутарх свідчить, що Сулла склав перший список у відповідь на звернення одного зі своїх соратників, ні з ким не порадившись (Plut. Sull. 31). За Орозієм, поштовхом для складання проскрипційних списків стало питання Квінта Катулла: “З ким же ми будемо перемагати, якщо під час війни озброєних, а у мирний час безбройних вбиваємо?” (*cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus?*) (Oros. 5. 21. 2).

Юридичним підґрунтям політичних репресій Сулли став *Lex Valeria* (Cic. S. Rosc. 125). Проскрипції були обмежені у часі – червневими календами 81 р. до н.е. (*opinor enim esse in lege quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant, nimirum Kalendas Iunias*) (Cic. S. Rosc. 128). Отже, масові політичні переслідування вперше мали юридичну основу. Проскрипційний список (*tabula*) у формі едикту, ймовірно, був оголошений на початку листопада 82 р. до н.е. А. Єрьомін припускає, що це сталося 3 листопада [4, 71]. Флор називає цей едикт “безпрецедентним” (*novi generis edictum*) (Flor. 2. 9. 25). Згодом були опубліковані інші проскрипційні списки. За Плутархом, вони містили імена щонайменше 520 осіб (Plut. Sull. 31). Ф. Інар, визнаючи, що просопографія дає неповну інформацію, наводить імена 75 senatorів та вершників, проскрибованих у 82 р. до н.е. [16, 321 – 411].

Уже серед античних авторів не було однастайності щодо числа внесених до проскрипційних списків. Зокрема Аппіан говорить про 90 senatorів і 2600 вершників (App. V. C. I. 103). Перший проскрипційний список, за Аппіаном, містив імена лише сорока senatorів (App. V. C. I. 95). Е. Бадіан обґрунтовано вважає, що Сулла не мав наміру трактувати тих, хто не з ним, як противників, особливо, якщо вони належали до *ordo senatorius*. Тому, на думку Е. Бадіана, загальне число репресованих senatorів не могло бути набагато більше за сорок [12, 49 – 50]. Валерій Максим повідомляє про 4700 внесених у проскрипційні списки (*quattuor milia et dcc dirae proscriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas retulit*) (V. Max. 9. 2. 1). Розбіжності щодо числа проскрибованих, ймовірно, виникли через те, що проскрипційні списки склалися не тільки у Римі, “але і в кожному місті Італії” (*ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ πόλει τῆς Ἰταλίας*) (Plut. Sull. 31. 5). Тому назвати їх точне число було важко. Немає єдиної думки щодо

цього і серед сучасних істориків. А. Єр'омін вважає, що від сулланського терору постраждало приблизно 1640 – 2000 осіб [4, 76]. На думку А. Короленкова, цілком можливою є цифра 4700 осіб, наведена Валерієм Максимом [8, 207]. Складність питання ілюструє приклад проблеми переслідування Суллою Гая Юлія Цезаря. Одні дослідники не мають сумніву, що Цезар “став жертвою сулланських проскрипцій” [2, 171; 15, 129; 18, 222; 20, 198], інші це аргументовано заперечують [7, 126 – 127]. Є й такі, що не висловлюють жодної думки з цього приводу.

Мабуть, у Римі внесення до проскрипційних списків відбувалося за безпосередньої участі Сулли. Водночас він не мав змоги контролювати цей процес в італійських містах і змушений був покладатися на своїх соратників. За словами Цицерона, багато було зроблено без схвалення Сулли (*partim improbante partim imprudente L. Sulla commisisse*) (Cic. S. Rosc. 45. 130). Він також наголошує, що ці злочини та злодіяння здійснювалися навіть без відома Луція Сулли (*imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri*) (Cic. S. Rosc. 9. 25). Зловживання й зведення особистих рахунків були неминучими, як це відбулося у місті Ларін (Cic. Clu. 24). На місцях та чи та особа могла бути внесена до списку без відома Сулли, але так само могла бути з нього і вилучена (Cic. S. Rosc. 9. 26). Визначити масштаби такого роду зловживань складно. Проскрипції дали змогу виявити суспільство, в якому людей заохочували викривати проскрибованих, навіть коли вони були колегами, друзями чи рідними; за зраду виплачувалася винагорода, часто разом з маєтками їхніх жертв [19, 209].

Уже в античну добу домінувала думка, що основною причиною проскрипцій було збагачення (Plut. Sull. 31). У сучасній історіографії з цього приводу висловлено суттєві застереження. А. Єр'омін вважає, що яким би важливим не було фінансове підґрунтя проскрипцій, головним залишався політичний терор, а конфіскації та збагачення були його наслідком [4, 74]. Однак внесення до проскрипційних списків Квінта Аврелія, котрого Плутарх характеризує як людину, яка цурається суспільних справ (*ἀνὴρ ἀπράχμων*) (Plut. Sull. 31. 6), змушує сприймати таку точку зору із суттєвими застереженнями. Орозій розповідає про якогось Лоллія, котрий прочитав своє ім'я у проскрипційному списку, хоча до цього був абсолютно

безпечний, не визнаючи за собою жодної провини (*quippe securus nihilque sibi conscius*) (Oros. 5. 21. 4). Мабуть, Квінт Аврелій та Лоллій постраждали через своє багатство.

Майно проскрибованих підлягало конфіскації й продажу, а їхні діти, втративши батьківський маєток, не могли претендувати на магістратури (*ut bona proscriptorum venirent exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur simulque*) (Vell. Pat. 2. 28. 4). Цицерон так передає зміст закону про проскрипції: повинно бути продане майно внесених до проскрипційних списків, а також тих, що були вбиті у ворожому таборі (*ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt... aut eorum, qui in adversariorum praesidiis occisi sunt*) (Cic. S. Rosc. 126). М. Даулінг звертає увагу на те, що Цицерон у філософських працях наголошує не на *вбивствах* проскрипцій Сулли, але глибоко стурбований втратою *власності* [13, 312]. Саллюстій вкладає в уста Марка Емілія Лепіда твердження, що Сулла першим вигадав покарання (*supplicium*) для майбутніх поколінь, права яких було порушено ще до їхнього народження (*quis prius iniuria quam vita certa esset*) (Sal. Hist. Lep. 6). Діти, страчених під час проскрипцій Сулли, отримали можливість претендувати на державні посади за диктатури Гая Юлія Цезаря (Dio Cass. 41. 18. 2; 44. 47. 4; Plut. Caes. 37. 1; Suet. Jul. 41. 2).

Отже, застосовані Суллою проскрипції стали дієвим інструментом політичних репресій. Мабуть, у римському суспільстві не було однозначного негативного ставлення до такої форми розправи з політичними опонентами. У промові на захист Секста Росція, виголошеній у 80 р. до н.е., Цицерон говорить, що перемога Сулли сталася з волі богів (*voluntas deorum*) та за активної участі римського народу (*studium populi Romani*) (Cic. S. Rosc. 47. 136), при чому, *більшої частини* народу (*pars maxima civitatis*) (Cic. S. Rosc. 149). У 47 р. до н.е. Цицерон, характеризуючи добу Сулли, твердить, що все тоді було величнішим (*Sullana confers; in quibus omnia genere ipso praeclarissima fuerunt*) (Cic. Att. 11. 21. 3). Члени Другого тріумвірату не проводили б політичних переслідувань супротивників у формі проскрипцій, коли б така форма сприймалася негативно більшістю римських громадян. Обґрунтовуючи необхідність проскрипцій, тріумвіри прямо посилялися на досвід Сулли, котрий

був змушений відновлювати державу в умовах громадянської війни і за це його прозвали “Щасливим” (*εὐτυχής*) (App. BC 4. 2. 10).

Наступні проскрипції Рим пережив за Другого тріумвірату. Юридичним підґрунтям їх влади став *Lex Titia*, який надав їм необмежену владу на п’ять років. Н. Машкін вважає: термін “*tres viri rei publicae constituendae*” і підкреслював, що тріумвіри брали за взірець не Цезаря, а Суллу. Фактично відновлювалася диктатура у тій формі, в якій вона існувала за часів Сулли, але тепер влада належала не одному, а трьом військовим вождям [10, 178].

Основним джерелом для дослідження проскрипцій тріумвірів є праця Аппіана (App. BC 4. 2. 5 – 4. 5. 30). Історик указує, що у списки заносили тих, кого раніше помилково вбили (App. BC 4. 2. 7). Як і за Сулли, не вдалося уникнути зловживань. Наприклад, один із проскрибованих був внесений до списку через бажання своєї дружини позбутися його і пошлюбити коханка, приятеля Антонія, одного з тріумвірів (App. BC 4. 4. 23). Хоча дещо робилося і без відома тріумвірів (App. BC 4. 3. 15), значною мірою ці “помилки” могли бути санкціоновані членами тріумвірату, котрі, як передає Аппіан, “потребували великих коштів на продовження війни; доти податки з Азії надходили Бруту і Кассію, з якими співпрацювали царі та сатрапи” (*ἔδεοντο γὰρ ἐς τὸν πόλεμον χρημάτων πολλῶν, Βρούτῳ μὲν καὶ Κασσίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας φόρων δεδομένων τε καὶ προσοδομένων ἔτι καὶ βασιλέων καὶ σατραπῶν συμφερόντων*). Деякі проскрибовані були внесені до проскрипційних списків через те, що мали гарні замиські маєтки чи будинки (*ἦδη δὲ τις καὶ διὰ κάλλος ἐπαύλεως καὶ οἰκίας προεγράφη*) (App. BC 4. 2. 5). Наприклад, Стацій, котрому було вже 80 років, потрапив до цього списку через багатство (*ὀδοηκοντούτης ἂν ἦδη καὶ διὰ πλοῦτον προγεγραμμένος*) (App. BC 4. 4. 25).

Проскрипції розпочалися наприкінці листопада 43 р. до н.е. і тривали протягом усього 42 р. до н.е. Як і за Сулли, після першого списку, що містив сімнадцять імен, було опубліковано ще 130, а згодом – ще 150 імен. За свідченням Аппіана, приречених до смерті та конфіскації майна senatorів було майже 300, а так званих вершників – 2000 (*καὶ ἐγένοντο πάντες οἱ*

θανάτου τε καὶ δημεύσεως κατεγνώσμενοι ἀπὸ μὲν τῆς βουλῆς ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους, ἀπὸ δὲ τῶν καλουμένων ἡπέων ἐς δισχιλίους) (App. BC 4. 2. 5). Ці цифри можуть бути завишені [11, 11]. Натомість Лівій говорить про велику кількість вершників і 130 сенаторів (*In qua proscriptione plurimi equites R., CXXX senatorum nomina fuerunt*) (Liv. Per. 120), ймовірно, занижуючи число останніх [23, 191]. Ф. Інар наводить імена 160 сенаторів і вершників, проскрибованих тріумвірами [16, 415 – 552]. Отже, проскрибованих було достатньо, щоб Рим занурився в атмосферу жаху. За голову проскрибованого була визначена грошова винагорода, а для рабів – ще й свобода. За допомогу внесеним до проскрипційних списків була передбачена смертна кара (App. BC 4. 2. 7). Тріумвіри могли також вилучити те чи те ім'я зі списку, як це сталося із Мессалою. Після належного обґрунтування була використана така формула: “Мессала вилучається з проскрипційного списку” (*Ἐξῆρησθω τῶν προγραφέντων Ὁ Μεσσάλας*) (App. BC 4. 6. 38). Можна погодитися з тим, що тріумвіри намагалися надати своїй діяльності видимості законності та подати як таку, що схвалена сенатом [14, 287 – 288]. Тому стандартні формулювання використовувалися як при внесенні у проскрипційні списки, так і при вилученні з них.

Зміст і форма проскрипцій доби Другого тріумвірату залишилися тими ж, що й за часів Сулли, проте у їх проведенні були певні відмінності. Зокрема Сулла міг приймати рішення стосовно репресованих на власний розсуд. Тріумвіри ж змушені були узгоджувати імена, внесених до проскрипційних списків, іти на компроміси, жертвувати близькими та своєю репутацією. Наприклад, Октавіан захистив Цицерона, якого раніше називав батьком (Plut. Cic. 45. 1). Великого оратора мали б урятувати “*pietas*” та “*clementia*” Октавіана, але не врятували [22, 60]. Майно проскрибованих за Сулли підлягало повній конфіскації. Натомість тріумвіри оголосили про те, що повернуть вдовам страчених їхній посаг, а частина майна батьків буде передана їхнім дітям: хлопчикам – 1/10, дівчаткам – 1/20 (Dio Cass. 47. 14. 1). Але свідчення Плутарха змушують сумніватися у тому, що тріумвіри дотримувалися цієї норми (Plut. Ant. 21. 3).

Особи, внесені до проскрипційних списків Сулли, не могли знайти порятунку в межах контрольованої Римом території. Натомість проскрибовані тріумвірами могли знайти притулок у Секста Помпея. За свідченням Веллея Патеркула, саме так врятувалося декілька видатних римлян, серед яких були майбутні консули (Vell. 2. 77).

Проведення членами Другого тріумвірату політичних репресій у формі проскрипцій дає підстави припускати, що проскрипції Сулли оцінювалися значною частиною римського суспільства позитивно, а Другого тріумвірату – однозначно негативно.

Після битви біля мису Акцій, роль “другого Сулли” як архітектора проскрипцій тріумвірів була відведена Антонію [24, 238]. Політична пропаганда, яка за принципату набула рис державної політики, доклала чимало зусиль для спростування причетності до запровадження проскрипцій Октавіана. Стверджувалося, що він безуспішно намагався протидіяти колегам-тріумвірам (*repugnante Caesare, sed frustra adversus duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio*) (Vell. 2. 66), але все ж змирився з проскрипціями, щоб помститися за смерть Цезаря, погоджуючись багато у чому з Антонієм та Лепідом (Tac. Ann. 1. 9). Водночас пряма критика дій тріумвірів була неможливою через причетність до проскрипцій засновника системи принципату. Саллюстій лише натякав на кривавий терор тріумвірів, говорячи про проскрипції Сулли [6, 189].

Підбиваючи підсумки, наголошуємо: влада тріумвірів значною мірою була схожою з владою Сулли. Суттєвою відмінністю було те, що для прийняття рішення тріумвіри мали шукати консенсус, а Сулла діяв одноосібно. Схожими були зміст і форма політичних репресій. В обох випадках рабам було запропоновано взяти участь у переслідуваннях проскрибованих панів. Раби, які вб'ють внесеного до проскрипційних списків, отримували свободу. Ні Суллі, ні тріумвірам не вдалося дотриматись задекларованого принципу покарання винятково політичних противників й уникнути зловживань при складанні проскрипційних списків. Одні репресовані постраждали через конфлікти з наближеними диктатора чи тріумвірів, інші – через чиєсь бажання прибрати до рук їхні маєтки.

Використання тріумвірами започаткованої Суллою форми політичних репресій дає підстави припускати, що значна частина римлян сприймала проскрипції Сулли як вимушений захід. Натомість проскрипції тріумвірів не знайшли розуміння у римському суспільстві. Тому імперська пропаганда була спрямована не на виправдання політичних репресій 43 – 42 рр., а на покладання провини за них на колег Октавіана по тріумвірату.

Перспективним напрямом у цьому контексті є дослідження проблем політичних репресій доби принципату.

Джерела та література

1. Егоров А.Б. Кризисы в истории Рима (события и проблемы) // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. Выпуск 12 : Из истории античности и нового времени. Сборник статей к 80-летию со дня рождения проф. Э.Д. Фролова. – СПб., 2013 – С. 346 – 365.

2. Егоров А.Б. Сулла и Цезарь, две диктатуры (опыт сравнительного анализа) // Запад – Россия – Кавказ : научно-теоретический альманах. Вып. 2. – Москва – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2003. – С. 165 – 190.

3. Еремин А.В. Сенатская оппозиция при Сулле: вымысел или реальность? // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. Под редакцией профессора Э.Д. Фролова. – СПб., 2002. – С. 123 – 132.

4. Еремин А.В. Сулланские проскрипции // IVS ANTIQVVM. Древнее право. – 2004. – № 14. – С. 69 – 78.

5. Инар Ф. Сулла. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – 416 с.

6. Короленков А.В. Сулла в сочинениях Саллюстия // ВДИ. – 2004. – № 3. – С. 180 – 191.

7. Короленков А.В. Сулла и Цезарь // Аристей. Т. IV. – М. : И-во Университета Дмитрия Пожарского, 2011. – С. 115 – 135.

8. Короленков А.В. Caedes Mariana и Tabulae Sullanae : террор в Риме в 88 – 81 гг. до н.э. // ВДИ. – 2012. – № 1. – С. 195 – 211.

9. Короленков А.В., Смыков Е.В. Из новейшей литературы о Сулле // ВДИ. – 2010. – № 1. – С. 218 – 229.

10. Машкин Н.А. Принципат Августа. Происхождение и социальная сущность. – М. ; Л. : И-во Академии Наук СССР, 1949. – 686 с.

11. Allen W. The Political Atmosphere of the Reign of Tiberius // TAPhA. – 1941. – Vol. 72. – P. 1 – 25.

12. Badian E. Waiting for Sulla // JRS. – 1962. – Vol. 52. – Parts 1 & 2. – P. 47 – 61.

13. Dowling M.B. The Clemency of Sulla // *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte*. – 2000. – № 3. – Vol. 49. – P. 303 – 340.

14. Gowing A.M. Lepidus, the Proscriptions and the “Laudatio Turiae” // *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte*. – 1992. – № 3. – Vol. 41. – P. 283 – 296.

15. Keaveney A. Sulla, the last republican. – London : Routledge, 2005. – x + 233 p.

16. . – Rome : Ecole française de Rome, 1985. – 605 p.

17. Reinhold M. Usurpation of Status and Status Symbols in the Roman Empire // *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte*. – 1971. – № 2/3. – Vol. 20. – P. 275 – 302.

18. Ridley R. The Dictator's Mistake: Caesar's Escape from Sulla // *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 49, No. 2 (2nd Qtr., 2000). – P. 211 – 229.

19. Robinson O.F. The Role of Delators // *Beyond dogmatics: law and society in the Roman world / edited by J.W. Cairns and P.J. du Plessis*. Edinburgh studies in law ; v. 3. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – P. 206 – 220.

20. Seager R. Sulla // *CAH²*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – Vol. IX. – P. 165 – 207.

21. Sumi G. Spectacles and Sulla's Public Image // *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte*. – 2002. – № 4. – Vol. 51. – P. 414 – 432.

22. Syme R. Livy and Augustus // *Harvard Studies in Classical Philology*. – 1959. – Vol. 64. – P. 27 – 87.

23. Syme R. The Roman revolution. – Oxford : Clarendon Press, 1939. – xii + 568 p.

24. Thein A. Sulla the weak tyrant // *Ancient tyranny / edited by Sian Lewis*. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – P. 238 – 249.

Петречко Олег. Политические репрессии: Сулла и Второй триумvirат. В статье доказано, что содержание и форма проскрипций периода Второго триумvirата остались теми же, что и при Сулле, однако в их проведении были определенные различия. Сулла по своему усмотрению мог принимать решение о репрессированных. Триумвиры же вынуждены были согласовывать проскрипционные списки, идти на компромиссы, жертвовать близкими и своей репутацией. Установлено, что значительная часть римского общества

положительно оценивала проскрипции Суллы. Проскрипции Второго триумvirата были расценены в Риме негативно.

Ключевые слова: Сулла, Второй триумvirат, политические репрессии, проскрипции.

Petrechko Oleh. Political persecution: Sulla and the Second Triumvirate. This article explores the political persecutions of Sulla and the Second Triumvirate. It is well-settled that the contents and form of proscriptions during the Second triumvirate remained the same as they were under Sulla, but there were certain differences in their implementation. Sulla could decide on repressed by himself. But triumviri had to coordinate the names of the proscribed, to compromise, to sacrifice relatives and their own reputation. It is also established that Sulla's proscriptions were treated positively by the majority of Roman people. However, proscriptions of the Second Triumvirate were regarded in Rome as unambiguously unpopular.

Key words: Sulla, the Second Triumvirate, political persecutions, proscriptions.